

Avís als mortals!

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA

EL dia 5 de setembre de 1990 ingressà a l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners (AHCSCF), gràcies a les gestions realitzades pel seu director, Josep M.T. Grau i Pujol, el fons patrimonial de la família Prat, d'aquesta ciutat. La secció "Biblioteca" del dit *fons Prat* conté, dins d'una tònica general de normalitat, diverses obres d'estudi, de dret i d'agricultura, així com tractats religiosos; hi sobresurten, si hom pot dir-ho així, del punt de vista humanístic, un Virgili i una obra del gironí Pere Bes i Labet, que deixem per a una altra ocasió¹.

En una visita a l'esmentat fons per tal de fer-ne una avaluació d'urgència ens cridà l'atenció un full solt manuscrit que sobresortia d'un dels volums i que ha resultat finalment tenir, a parer nostre, un cert interès, més que no li n'havíem inicialment atribuït. És al contingut d'aquest full que va dedicada aquesta nota.

Referim-nos, d'entrada, al volum que li ha fet de receptacle. El dit full es trobava a l'interior de la *Introducción a la vida devota*, versió espanyola no datada del cèlebre tractat de sant Francesc de Sales (1567-1622). L'obra, escrita originalment el 1608, fou traduïda a gairebé tots els idiomes d'Europa i féu una gran fortuna, ja que es tractava d'un manual senzill i pràctic d'ascètica i de vida interior en llengua vulgar i adreçat a tothom (de fet, Francesc de Sales és l'iniciador d'aquest corrent d'espiritualitat que proposa la santedat a

1. Es tracta, d'una banda, d'una edició escolar de les obres Virgili (Barcelona 1822): P. VIRGILII MARONIS OPERA BREVIARIIS ET NOTIS HISPANICIS ILLUSTRATA. D'altra banda, pel que fa a l'obra de Pere Bes i Labet, veg. DOLORS

CONDOM, "L'edició gironina de les Bucòliques de Virgili", *Actes del VIè. Simposi de la Secció Catalana de la Societat Espanyola d'Estudis Clàssics (Barcelona 11-13 de febrer de 1981)*, (Barcelona 1983), pp. 241-258.

N O T E S I A P O R T A C I O N S

tots)². Als Països Catalans la influència d'aquesta doctrina apareix en alguns tractats ascètics catalans del XVII (sobretot a la Catalunya francesa) i s'allarga encara al segle XVIII. Les obres del sant circularen profusament al país, però en la seva versió castellana, és clar³.

L'edició que conté el fons Prat de l'AHCSF inclou també, a més d'altres textos, el *Directorio de religiosas*, cosa que la caracteritza i la individualitza⁴. Així, no és d'estranyar que, tal com consta al primer full, el llibre vagi pertànyer a sor Maria Margarida Batlle, possiblement familiar dels Prat. Tot i que, com ja hem dit, l'edició no consigna la data, pot situar-se a la segona meitat del s. XVIII, atès que fou impresa a casa de Rafael Figueró, obrador barceloní on també s'edità el 1698 la versió castellana del *Traité de l'Amour de Dieu*, del mateix autor, i que tingué activitat a partir de mitjans del s. XVII i fins a la fi del s. XVIII.

Sigui com sigui, la tal sor Margarida o algú altre escriví a totes dues cares del full esmentat i d'una forma que sembla destinada a ésser usada repetidament (vegeu-ne la reproducció a la il·lustració d'aquesta nota) un text considerat una cançó popular i ja present en la bibliografia més usual⁵. L'interès de la troballa no és simplement d'aportar una nova versió del text de la cançó, sinó que aquesta contribueix a clarificar en part el text recollit de font oral per Amades, i consignat per ell mateix i per Llongueres⁶.

El títol de la cançó és ací *Avís als mortals!* (bé que ha estat recollida arreu com *Als mortals*) i el seu text és com segueix.

2. Veg. PALAU i DOLCET, A., *Manual del librero hispano-americano*, (Barcelona 1967), s.v. "Sales". L'obra havia tingut a la península una primera versió al castellà, molt notable, a cura de Francisco de Quevedo (Madrid 1634), si bé la que tingué més difusió i fou reimpressa repetidament fins a mitjans del XIX fou la realitzada per l'eclésiàstic i jurisconsult Francisco de Cubillas y Donyagüe, personatge que degué sentir un viu interès pels temes d'espiritualitat ja que traduí a l'espanyol l'altra gran obra de sant Francesc de Sales, *Traité de l'Amour de Dieu* (1616), i també un *Tractat de la vida espiritual*, del nostre sant Vicent Ferrer.

3. M. DE RIQUER/A. COMAS, *Història de la literatura catalana*, 4, Ariel (Barcelona 1983³), p. 458 i s. Pel que fa a traduccions al català, no n'hi ha cap d'antiga, només una d'aquest segle; l'àtzar ha volgut, a més, que sigui deguda a un fill il·lustre de Santa Coloma de Farners, Mn. Frederic Clascar i Sanou (1873-1919), el qual l'enllestí el 1916 i la publicà a l'Edito-

rial Lluís Gili, que solia editar obres bàsiques del cristianisme.

4. Sant Francesc de Sales, *Introducción a la Vida devota. Traducida del Francés, enmendada y añadida por el Lic. Don Francisco de Cubillas Donyagüe... Con una Declaración mystica de los cantares de Salomón, para tener Oración Mental, y con el Directorio de Religiosas que sale mejor corregido en esta última edición*, Imp. de Rafael Figueró (Barcelona s.d.). Veg. PALAU, *Manual...*, s.v. "Sales".

5. RIQUER/COMAS, *Hist. de la lit. cat.*, 4, p. 298.

6. JOAN AMADES, *Folklore de Catalunya: II Cançoner (Cançons, Refranys, Endevinalles)*, Bibl. Perenne, Ed. Selecta (Barcelona 1982³), pp. 110-111; Amades va recollir la cançó de Margarida Marginet, de Riu (Oix, Garrotxa), el 1918. També apareix a JOAN LLONGUERES, *Els cants de la Passió. Exhortació poemàtica per a ésser dita i predicada en el temps de la Passió i Setmana Santa* (Barcelona 1928), pp. 105-107.

Avis als
Mortals.

1.
Mortals alerta
Que es cosa certa
Que vindrà la hora
Quem de morirà.

Pues lo temps para
O que desgracia
Com els Noptres
No pensa al fi!

2.
Se be pensabam,
I meoitabam.
Lo que importa
Ab lo monia,
Ab diligencia
La conciencia
Examinariam
Vespere, y Matí.

3.
Aquesta vida
Es venue mida;
Pues tot los dias
Se va acabant;
La Gent ven riuhent

Pea mes que lo digan
Ta vindrà la hora
Que ploraran.

4.
Cuidado Parer,
Alerta Mares,
Que de Usaltres
Nais tot lo mal,
Del poch cuidado,
Y poch recato

Dels Fills, y Fillas
Quels mal criare.

5.
Silu be criareu,
Ilu envenareu
Mentre son Joves
De amara deu.

Quant raudieu
No honreieu
De donar sompte
Devant de Deu.

6.
Que te aprofita
Lantax, y riuhent
Tove profa,
Y deshonest;
De aquest mal vici
Allá al Judici
Tas de dar sompte,
Y vená puet.

7.
Mira tos passes,
Desfer los llagos
Que lo Dimoni
te té parat;
Suspicia, y plora
Mentre queu hora,
Les penitencia
Debatous peat.

N O T E S I A P O R T A C I O N S

1.
Mortals alerta,
que és cosa certa,
que vindrà l'hora,
qu·hem de morir;
puix lo temps passa
jo que desgràcia
és per nosaltres
no pensar al fi!

2.
Si bé pensàbam
y meditàbam
lo que importa
ab lo morir,
ab diligència
la consciència
examinaríam
vespre y matí

3.
Aquesta vida
és sense mida,
pues tots los dias
se va acabant;
la gent se'n riuhèn
per més que·ls digan,
ja vindrà l'hora
que ploraran.

4.
Cuidado pares,
alerta mares,
que de vosaltres
naix tot lo mal,
del poch *cuidado*
y xich *recato*
dels fills y fillas,
que·ls mal criau.

5.
Si·ls bé criàsseu,
y·ls ensenyàsseu
mentre són joves
d'amar a Déu,
quan moriríeu
no temeríeu
de donar compte
devant de Déu.

6.
Què t'aprofita
cantar y riurer,
jove profà
y deshonest?
D'aquest mal vici
allà al judici
has de dar compte
y serà prest.

7.
Mira tos passos,
desfés los llaços
que lo dimoni
te té parats.
Suspira y plora
mentre qu·és hora,
fes penitència
dels teus pecats.

8.
La sepultura
causa amargura
quant és oberta.
però después,
quant és tancada,
prompte és passada,
ja una tal cosa
no·s pensa més

9.
És un *palaci*,
que en poch *espaci*
se redueixen
las dignitats:
allí corona,
lo *cetno* y borla,
mitra y tiara,
tot va a parar.

10.
Lo que més sento,
ab *descontento*,
que la gent jove
vaja cantant
cançons profanas,
més que tiranas,
sens confessar-se'n
del mal que fan.

11.
Assò és un vici
sense judici;
pares y mares
també s'hi fan,
sens reparar-ne
ab lo que cantan,
los fills y fillas
van escoltant.

12.
Jo vos aviso
perquè desitjo
que tots se sàlvian,
joves y vells.
Però pondera
y concidera
que si·t condemnas
no hi haurà remei.

QUADERNS DE LA SELVA, 4

13.
 ¡O que *locura*
 y desventura,
 creurer tal cosa
 y tal pecant!
 Apar no és creurer
 dant a comprèndrer
 que l'Esriptura
 no és veritat.

14.
 Pren los avisos,
 mira, no t fies
 de la vellesa
 com ho fan molts,
 sinó repara
 que és cosa clara,
pues molts exemples
 són en lo món.

15.
 Per *despedir-me*
 te tinch a dir-te
 esta sentència
 per ton remei:
 mira y remira,
 que Déu te mira,
 sias ahont sias
 te està present.

Es tracta, doncs, d'una cançó de cent vint versos distribuïts en quinze estrofes de vuit versos cadascuna (set a la primera cara del full i vuit a l'altra), d'una mètrica i una composició estròfica, si més no, singulars. D'una banda, usa el vers de quatre síl·labes, típic de la poesia narrativa i didàctica antiga, molt present en els gèneres populars, bé que amb una recurrència particular que el fa fàcilment memoritzable. Podríem resumir-la: a a b c d d e c. És a dir que repeteix l'estructura a pariat/vers solt/vers d'enllaç. Aquest vers d'enllaç a la fi dels primers quatre versos i dels segons tanca l'estrofa i li dóna coherència: l'estrofa queda lligada pel quart vers i pel vuitè, mentre que el tercer i el setè són no rimats i trenquen la monotonia. La cosa no deixa d'ésser també repetitiva, però és alhora un recurs mnemotècnic infal·lible.

Pel que fa a la llengua, pot dir-se que es tracta del català escrit del segle XVIII. La grafia en té els trets: -ch final (*poch, xich*), conj. cop. y, fem. pl. -as (*fillas, profanas*), terminacions de subjuntiu (*sàlvian, digan*), etc. Del punt de vista morfològic alterna l'ús d'*aquesta* i *esta*, l'ús de *lo/los* i *el/els* (a més de *lo* neutre), entre d'altres coses usuals. La sintaxi és elemental i popular. Conté castellanismes lèxics ben arrelats fins avui (*cuidado, después, despedir*) i d'altres (*desconento, locura, recato*), adapta superficialment *palaci* i *espaci* (mots també presents en altres cançons populars)⁷ i alterna l'ús de *puix* i *pues*. La presència de *quant* per *quan* respon a la pronúncia popular encara ocasionalment vigent.

Emperò allò que és especialment remarcable, com dèiem, és la versió que dóna, no pas d'un passatge concret, sinó de tot el conjunt. El to, el sabor,

7. Cf. AMADES, *Folklore...*, p. 442 [La *cabanya* / de poc espàcio / que el Rei en son palàcio].

N O T E S I A P O R T A C I O N S

molt més acostat a la realitat, que destilla el nostre text, no el té la versió d'Amades, en la qual hom podria sospitar una reelaboració factícia (que Llongueres segueix), per tal d'eludir castellanismes o arcaïsmes, o bé potser (menys probable) una simple "modernització" deguda ja a la informant del folklorista. Vegem el més significatiu dels contrastos entre aquesta versió (AHCSCF, Fons Prat) i la donada per Amades:

v. 5:	FP <i>puix lo temps passa</i>
Am <i>car el temps passa</i>
vv. 29-30:	FP <i>del poch cuidado y xich recato</i>
Am <i>De cosa impura no haveu prou cura</i>
vv. 65-66:	FP <i>És un palaci que en poch espaci</i>
Am <i>Mansió darrera on, sense espera</i>
vv. 73-74:	FP <i>Lo que més sento ab descontento</i>
Am <i>El que més sento i no consento</i>
vv. 89-90:	FP <i>Jo vos aviso perquè desitjo</i>
Am <i>T'ho dic tot dia perquè voldria</i>
vv. 97-98:	FP <i>¡O que locura y desventura</i>
Am <i>Oh, criatura, que desventura</i>

D'altra banda, el text d'Amades ha sofert, potser fortuïtament, una desordenació de versos (corregida per Llongueres) en les estrofes vuit i nou, que el fa imcomprensible (... *l'hora és passada | i en la tal cosa | les dignitats | on, sense espera, | mitra i tiara | són reduïdes | no es pensa més*).

Pel que fa al contingut de la cançó, es tracta, com hom pot comprovar, del tema de la mort i del judici. Després de constatar la inevitabilitat de la mort i la necessitat de preparar-s'hi espiritualment, exhorta els pares a educar correctament els fills, i els joves "profans i deshonestos" a convertir-se. La cosa s'emfasitza amb la referència a la sepultura i a la mort general ("*Allí corona, | lo cetro y borla | mitra y tiara, | tot va a parar*"). Torna després a blasmar els cants profans del jovent (i dels pares que els ensenyen) i acaba avisant "joves y vells" que es guardin de la condemnaió eterna i que Déu és present arreu i ho veu tot.

Aquest tipus de cançons, que exhortaven a la penitència i a la conversió amb l'augment d'una possible mort sobtada o simplement de la certesa de la mort humana, eren freqüents en les *missions*, presents des d'antic amb el món catòlic, però impulsades amb més zel a partir de Trento (bé que durant els

segles XVII i XVIII no ostentaven la institucionalització que se'ls donà a mitjans del XIX). El fet que hagi estat recollida de l'oralitat pels folkloristes ha fet que també els estudiosos de la literatura catalana l'hagin inclosa en el capítol dedicat als seus gèneres populars. Amb tot, un repàs al conjunt de cants de missió que recull i extracta Antoni Comas⁸ fa adonar de la similitud del nostre text amb aquesta mena de composicions que pretenien fer memoritzar temes de la predicació. És cert que els cants de missió, recollits ocasionalment en volums, són cants dels quals coneixem l'autor, cosa que en aquest cas ens és vedada.

La tonada d'aquesta cançó concreta és de ressò gregorià, probablement extreta de la litúrgia de l'ofici de difunts i, certament, només pot ésser interpretada a mitges i malament a partir de la transcripció en notació musical convencional que en donen els folkloristes; caldria disposar de la notació pròpia del gregorià, que dóna compte dels melismes, sense els quals apareix com una melodia entretallada i poc comprensible.

Tant la pràctica de les missions com l'ús de cançons populars amb música profana o d'altra i de manuals d'exercicis i de pietat popular fou vigent durant els segles XVII i XVIII i arribà al segle XIX amb plena vitalitat. No és ara el lloc d'estendre'ns en aquestes consideracions, però diverses expressions ("mira y concidera, "alerta", "cançons profanes"...), són presents ja al *Manual de càntics*, de Salomó i Gelabert (Avinyó, 1755), i tenen una llarga continuïtat que es pot rastrejar en obres semblants del XIX i dels inicis del XX⁹. Precisament, en el mateix *Manual de càntics* apareix la referència ben explícita a la qüestió de les cançons: "Eia, doncs, pares i mares, fills i filles, criats i criades, llauradors i guardians, feu cessar les cançons profanes i ocupeu-vos, durant el vostre treball, en aquestos càntics espirituals"¹⁰.

En definitiva, doncs, el text té tot l'aire de tractar-se d'un cant de missió que va passar a engruixir la tradició popular (així el trobaren el folkloristes), gràcies a la seva facilitat de memorització. Certament, la literatura pietosa i la cançó popular, com ja ha estat repetidament estudiat, són realitats que s'interpenetren i es fecunden mútuament. Ara bé, els textos més obertament populars contenen sovint deformacions de la litúrgia sagrada, interpretacions

8. Veg. supra n. 3.

9. Veg. RIQUER / COMAS, *Història de la lit. cat.*, 4, p. 398 i ss. Sense haver fet una recerca exhaustiva i partint només dels exemplars de la nostra biblioteca particular, obres com ara *Trompeta de Ezequiel* (Barcelona 1852), del canonge de Sevilla J. Vilaró, o el *Mannà del cristià* (Barcelona 1919), de l'escola prolífica del P. Claret, contenen ex-

pressions semblants a les d'*Avís als mortals*, que deuen ser habituals en aquest tipus de literatura pietosa. Aquesta darrera obra, per exemple (p. 179): "Lo jutge s'acerca / Per fallar ta sort: / A Déu davàs compte / Luego d'haver mort. / Judici hi baurà, / Es cosa molt certa: / Pecador, alerta...".

10. Citat per RIQUER / COMAS, *Hist. lit. cat.*, 4, p. 400.

N O T E S I A P O R T A C I O N S

simplistes o superficials de certes cerimònies i costums ancestrals cristianitzats, cosa que ben ostensiblement no apareix a *Avís als mortals*, ans tot al contrari.

Finalment, rebla el clau de la nostra opinió el fet que tingui el suport musical que té (tot i que això no és pas definitiu, car molts cants de missió se sobreposaven a tonades “profanes”) i el fet que el mateix Amades ens informa que fou imprès repetidament en fulls solts “a tall de goigs”. El fons Prat de l’AHCSCF incorpora, doncs, un testimoni, creiem, de l’ús diguem-ne públic o privat reiterat d’aquest text, no imprès en aquesta ocasió, però sí manuscrit amb una certa solemnitat i cura. A més, el text que presentem, una versió lleugerament diversa de l’habitual, ens acosta a la realitat del s. XVIII i, doncs, al text més probablement autèntic, pensem, del cant.

A banda de tot plegat, no sembla sobrer de constatar –al capdavant, però no pas a la cua per la importància– el fet que l’atenció prestada darrerament, ací i fora d’ací als patrimonis documentals particulars (cessions i dipòsits als arxius públics) i l’estudi dels seus fons poden conduir molt previsiblement a aprofundir en el coneixement de la tradició cultural (des de la cultura literària o acadèmica a la popular), tot confirmant o matisant la “doctrina rebuda”, si podem dir-ho així. La feina és en marxa i de vegades arriba tard, quan el drapaire surt per l’altra porta o el foc ha consumit bona part d’un patrimoni que, tot i la titularitat privada, és –i hem de fer que sigui de debò– col·lectiu.